

YUSUF KEMAL BEY'İN LONDRA MÜMESSİLLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

TURKISH-ENGLISH RELATIONS IN THE FRAMEWORK OF YUSUF KEMAL BEY'S THE LONDON REPRESENTATION

Aydın ÇAKMAK^{ID}

Öz

Millî Mücadele döneminde önemli vazifelerde bulunmuş olan Yusuf Kemal Bey, 1923 yılı Kasım ayında Londra Mümessili olarak tayin edildi. Türkiye'nin ağustos ayında onayladığı Lozan Barış Antlaşması henüz İngiltere tarafından tasdik edilmediği için iki devlet arasında olağan diplomatik ilişkiler kurulamamıştı. Bu yüzden kendisi elçi veya büyükelçi değil de mümessil olarak atanmıştı. Ancak bir diplomatik temsilci gibi Türkiye'yi İngiltere nezdinde temsil edip ikili ilişkileri yürüttü.

Yusuf Kemal Bey, Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden tesis edilmeye çalışıldığı bir dönemde göreve başladı. Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve Musul Meselesi gibi hususlar iki ülke arasındaki en önemli konu başlıklarıydı. Bu yüzden kendisi de faaliyetlerini daha çok bu alanlarda yoğunlaştırdı. Aynı zamanda İngiltere'nin siyasî, bürokratik ve sosyal çevreleriyle temaslar kurdu. Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etmeye çalıştı. Yoğun geçen günlerin ardından mayıs ayı içerisinde görevinden istifa etti. Zira 1924 Anayasası uyarınca mebuslukla bir başka resmî görev bir arada yürütülemeyecekti. Bundan sonra meclis faaliyetlerine devam eden Yusuf Kemal Bey, ilerleyen yıllarda siyaset, hukuk ve eğitim gibi alanlarda çalışmalar yaptı.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Londra, Yusuf Kemal Bey, mümessillik, diplomasi, Lozan Antlaşması, Musul Meselesi

Abstract

Yusuf Kemal Bey, who had served in important positions during the National Struggle, was appointed as the London Representative of the new Turkish Republic in November 1923. Since the Lausanne Peace Treaty, which Turkey had ratified in the August of the same year, was not ratified by the United Kingdom, ordinary diplomatic relations between the two states had not yet been established. Therefore, he was appointed as a representative, not as an envoy or ambassador. However, he represented Turkey in Britain as a diplomatic representative and conducted bilateral relations.

Yusuf Kemal Bey took office at a time when Turkish-British relations were tried to be re-established. The Treaty of Lausanne and the Mosul Question were the most important subject matters between the two countries. Therefore, he concentrated his activities mostly in these topics. At the same time, he established contacts with political, bureaucratic and social circles of England. He tried to represent Turkey in the best way possible. After intense times, he resigned from his post in May 1924. Because pursuant to the 1924

* Öğr. Gör., Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul / Türkiye, aydin.cakmak@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2413-7760

Constitution, no other official duty could be carried out together with the deputyship and he chose to serve in the parliament. Yusuf Kemal Bey continued his activities in the parliament and worked in fields such as politics, law and education in the following years.

Keywords: England, London, Yusuf Kemal Bey, representation, diplomacy, Treaty of Lausanne, Mosul Question

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yurtdışında kurduğu ilk daimî elçilik olan Londra Sefareti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kapandı. Zira savaşta birbirine karşı mücadele eden Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin diplomatik ilişkileri kesildi. İngiltere'nin içinde bulunduğu İttifak Devletleri bloğunun savaşı kazanması ve Osmanlı Devleti'nin yer aldığı İttifak Devletleri bloğunun kaybetmesi iki ülke ilişkilerini derinden etkiledi. Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin çeşitli bölgelerini işgal eden Müttefikler ve özellikle İngiliz yönetimi, Türk toplumunun hafızasında gayet olumsuz bir yer aldı. Millî Mücadele'nin başlangıcında Anadolu hareketine olumsuz ve önemsiz bir gözle bakan İngiltere'nin bu bakış açısı zamanla değişmeye başlasa da¹ taraflar arasındaki anlaşmazlık ve soğukluk uzun süre devam etti.

İngiltere ile Osmanlı Devleti, daha sonra da Türkiye arasındaki savaş hali ve diplomatik ilişkilerin kesik olma durumu dokuz yıldan fazla sürdü. Bununla birlikte ilişkileri yürütmek amacıyla farklı yollar tatbik edildi. Mesela İstanbul hükümeti, eski Hariciye nazırlarından Mustafa Reşid Paşa'yı *mahsus delege* veya *murahhas-ı mahsus* unvanıyla ve 1920 yılı sonlarında Londra kabinesi nezdinde görevlendirdi. Kendisi bir nevi siyasî mümessil vazifesini yerine getirdi.² Fransa ve İtalya gibi Batı ülkelerinde mümessillik adı altında temsilcilikler açan Ankara hükümeti ise İngiltere nezdinde böyle bir girişimde bulunmadı. Sadece Dr. Nihad Reşad [Belger] Bey'i Mudanya Mütarekesi öncesinde özel görevle Londra'ya gönderdi. Resmî bir sıfatı olmamakla beraber kendisine Ankara hükümetinin mümessili gözüyle bakanlar oldu. Saltanatın kaldırılmasından sonra yurtdışındaki temsilciliklerin yönetimini üzerine alan Hariciye Vekâleti, Osmanlı döneminden intikal eden Londra Sefaretini Paris Mümessilliğine bağladı.³ Lozan Konferansı sürecinde ise zaten daha önce bu sefarette görev yapan Mehmed Ali Şevki [Alhan] Paşa'yı Londra Sefareti muhafızı olarak görevlendirdi.⁴ Ankara hükümeti, bu arada İstanbul Mebusu Dr. Adnan [Adıvar] Bey'i İstanbul'da bulunan fevkalade komiser, yabancı elçi ve mümessillerin vekâletle olan işlemlerinin yürütülmesine memur etti.⁵ İngiltere temsilciliğiyle olan işlemleri de yürüten ve Dr. Adnan Bey idaresinde oluşturulan kurum, *Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığı* veya kısaca *İstanbul Murahhaslığı* unvanına sahipti.⁶

1 Elif Uyar, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 34-36.

2 BOA, İ.DUİT., 50/12, lef 1-2; BOA, İ.DUİT., 37/42, lef 1-2; BOA, İ.DUİT., 13/44.

3 Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Cumhuriyet*, İleri Yayınları, İstanbul 2006, s. 150-158.

4 BOA, HR.İM., 48/18; BOA, HR.İM., 18/145; BOA, HR.İM., 85-19, lef 1-2.

5 BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 6-40-10. 9 Kanun-ı Evvel 1338/1922 tarihli kararname.

6 BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 6-42-18; BOA, HR.İM., 4/4, lef 2. 31 Kanun-ı Evvel 1338/1922 tarihli kararname.

İngiltere, hiç kuşkusuz Lozan Konferansı döneminde Türkiye'nin en çok mücadele ettiği devlet oldu. Konferansın birinci döneminde heyet başkanlığını yapan Lord Curzon, hemen her meselede İsmet [İnönü] Paşa heyetinin karşısında yer aldı. Bununla birlikte Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmış olması, Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisi sayılabiliirdi. Esasen ilişkilerin gelişmesi açısından uygun bir ortam da ortaya çıkmıştı. Fakat bu uygun ortama rağmen hemen normale dönülemedi. İngiltere'nin yeni Türk Devleti ile kurulacak eşit ilişkileri yadırgadığı çok geçmeden görüldü.⁷ Son yıllarda yaşanan gelişmeler kapanması zor yaralar açmıştı. Yaşanan hatıralar ve kırgınlıkların ötesinde Musul Meselesi de halledilmeden bir köşede durmaktaydı.⁸

Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden kurulmasına yönelik girişimler, aslında Lozan Antlaşması'nın hemen ertesinde filizlenmeye başladı. İstanbul'daki İngiltere Fevkalade Komiserliği, barış antlaşmasının TBMM tarafından onaylanmasını müteakip İzmir Başkonsolosluğu'nu tekrar açmak niyetinde olduğunu bildirdi.⁹ Buna karşılık Türk hükûmeti, antlaşmanın tasdik ve teatisi sonrasında bölgeye bir konsolos atanmasını uygun buldu.¹⁰ Aynı zamanda benzer bir adımı da kendisi attı. Londra yönetiminin talebinde olduğu gibi yarı resmî nitelikli şebbender ikamesi isteğini ilettili. İsteği değerlendiren İngiliz yönetimi, Londra ve diğer şehirlerdeki yabancı konsolosların hak ve ayrıcalıklarına sahip olmak üzere şebbenderlik memurları tayinini kabul etti.¹¹ İngiltere'ye gönderilecek memurlar, üçüncü bir devletin aracılığına gerek kalmadan Türk vatandaşlarının işleriyle doğrudan doğruya meşgul olabilecek¹² ve hatta İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile doğrudan temas kurabilecektili.¹³ Şebbender atamasından sonra ise sıra bir nevi diplomatik ilişki tesisi denilebilecek aşamaya gelecekti.

Bu çalışma, yeni Türk Devleti'nin İngiltere'ye ilk defa resmi temsilci olarak atadığı Yusuf Kemal [Tengirşenk] Bey'in mümessillik döneminde yaşanan olaylar çerçevesinde Türk-İngiliz ilişkilerinin tesis ve gelişim sürecini merkeze almaktadır. Konu, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana malzemesini Türk Diplomatik Arşivi oluşturmakla beraber ilgili diğer arşivler, süreli yayımlar ve telif eserlerden de yararlanılmıştır.

7 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 289.

8 P. Philip Graves, *İngilizler ve Türkler – Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, trc. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 153.

9 BOA, HR.İM., 79/79, lef 2 ve 4. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 4 Ağustos 1339/1923 tarihli şifre.

10 BOA, HR.İM., 79/79, lef 5. Hariciye Vekaletinden İstanbul Murahhaslığına çekilen 6 Ağustos 1339/1923 tarihli ve mahrem ibareli cevabı şifre.

11 BOA, HR.İM., 21/68; BOA, HR.İM., 21/83.

12 BOA, HR.İM., 22/14. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 20 Teşrin-i Evvel 1339/1923 tarihli şifre.

13 BOA, HR.İM., 86/56, lef 2. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 25 Teşrin-i Evvel 1339/1923 tarihli şifre.

Yusuf Kemal Bey'in Göreve Başlaması

Yukarıda açıklandığı üzere, Türk-İngiliz ilişkileri, Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında normalleşme yoluna girdi. İngiltere yeni dönemde Türkiye aleyhinde bazı faaliyetlerde bulunmaya devam etse de reel politik şartlar ilişkileri iyileştirmesini zorlar hale getirmişti.¹⁴ Türkiye açısından bazı sorun kaynakları, güvensizlik ve şüpheler olsa da yakınlaşma arayışları ve ilişkileri iyileştirme niyeti mevcuttu.¹⁵ İşte bu yüzden diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması yolunda girişimler yapıldı. Zaten İngiliz hükûmeti de bir Türk temsilcisinin Londra'ya gönderilmesini uygun görmüştü.

İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey, bu ortamda İngiltere Yüksek Komiser Vekili Nevile Henderson ile görüştü. Kendisi Yusuf Kemal Bey'in Londra'ya mümessil olarak atanması hususunda bilgi verdi. Söz konusu agreman talepleri teamül yönünden sözlü olmasına rağmen bunu hususî ve mahrem bir mektupla, yani yazılı olarak yaptı. Dönemin tartışma konularından biri de İngiltere dahil pek çok devletin diplomatlarını yeni başkent Ankara'ya göndermek istememesiydi. Dr. Adnan Bey aynı görüşmede bu konuya da değindi. N. Henderson, öncelikle konu hakkında resmî bir bilgisi olmadığını ifade etti. Görüşmenin ilerleyen dakikalarında ise gizli kalması kaydıyla meselenin Londra, Paris, Roma ve Tokyo kabineleri arasında görüşülmekte olduğunu söyledi. Türk hükûmeti yabancı diplomatların Ankara'da ikametinde ısrar ettiği takdirde kendilerinin bir elçi gönderme fikrinde olduğunu, yani temsil seviyesini düşüreceklerini belirtti. Sefaretin İstanbul'da kalıp Ankara'da bir irtibat memuru görevlendirilmesine razı olunursa büyükelçi gönderileceğini kaydetti. Buna karşılık Dr. Adnan Bey büyükelçi gönderilmesi ve Ankara'da ikamet konularındaki ısrarını sürdürdü. İstanbul Murahhaslığı uygulamasını sürdürmenin imkânı olmadığı, Hariciye Vekâleti ile temas etmenin daha büyük kolaylık sağlayacağı şeklinde cevaplar verdi.¹⁶

Dr. Adnan Bey ile N. Henderson arasında geçen görüşmeyi iki temel başlığa ayırmak mümkündür. Evvela yeni Türk Devleti, daha önce Roma ve Paris'te olduğu gibi Batı ülkeleri nezdinde siyasî temsilcilik açma niyetini göstermişti. Londra Mümessilliği için agreman talebinde bulunulan isim ise eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey idi.¹⁷ Kendisi İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi temsil edecek heyet başkanlığına seçildiği sırada sağlık sebepleri dolayısıyla vekillikten istifa etmişti. Bundan sonra herhangi bir resmî görev almayıp

14 Ebru Boyar, "Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)", *Belleken*, LXXVIII/283, (Aralık 2014), s. 1160-1172.

15 *İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye (1924)*, der. Ali Satan, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 49-56; Salâhi R. Sonyel, *Atatürk – The Founder Of Modern Turkey*, Publications Of Turkish Historical Society, Ankara 1989, s. 137; Feyza Kurnaz Şahin, "Lozan Antlaşması Sonrasında Türk-İngiliz İlişkilerinde Çatışmanın Devamına Bir Örnek: Haydarpaşa İngiliz Mezarlığının Tahribi Meselesi", *Selçuk Türkiyat*, 57, (Nisan 2023), s. 151-152.

16 *BOA*, HR.İM., 22/81. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine gönderilen 6 Teşrin-i Sani 1339/1923 tarihli kişiye özel ve gayet mahrem ibareli cevabî telgraf.

17 Yusuf Kemal Bey'in hayatı ve siyasî kariyeri için bkz. *TBMM Arşivi*, HT., 265-1-2; *TBMM Arşivi*, HT., 265-2-2; Ömer Akdağ, "Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/40, (1998), s. 115-132; Hüsnü Özlü, "Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey'in Millî Mücadele Döneminde Avrupa Eksenli Dış Politika Çalışmaları", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, VI/10, (2020), s. 144-145.

mebusluk faaliyetlerini sürdürdü. Zaten ağır bir sağlık sorunu vardı. Londra'da mümessillik açılmasına karar verildiği günlerde göreve kendisi talip oldu.¹⁸ Böylece diplomatik ilişkilerin tesisi yolunda önemli bir adım atıldı. Hatta bu sırada Londra Şehbenderliği dahi teşkil edilerek Türk vatandaşlarının konsolosluk işlemlerinin daha sağlıklı yürütülmesi amaçlandı.¹⁹

Görüşmede ikinci olarak İngiliz yönetiminin Türkiye'de temsili, daha doğrusu diplomatik temsilciliğin seviyesi ve Ankara'da ikamesi konusu tartışıldı. Türk tarafının hassasiyetle yaklaştığı mesele, bir nevi "varlığını kabul ettirme mücadelesi" halini aldı. Buna karşılık İngiltere, geçici olacağını düşündüğü Ankara'nın başkent oluşunu tanımayarak bir baskı unsuru oluşturmak istemekteydi.²⁰ Neticede bu konu, iki taraf ilişkileri ve hatta diğer devletlerle olanlar açısından uzun süre çözümsüz olarak kaldı.

13 Kasım günü mümessillik konusunda hükümetinin cevabını ileten N. Henderson, Dr. Adnan Bey'e bir mektup gönderdi. Burada İngiltere Kralı'nın, Yusuf Kemal Bey'in Londra'da Türkiye Devleti'nin mümessilliğine tayinini kabul ettiği bilgisi mevcuttu.²¹ AGREMAN talebine bir hafta gibi kısa bir zamanda olumlu cevap verilmesi dikkate değerdi. Bu durum İngiltere'nin konuya verdiği önemi gösteriyordu. Hızlı hareket eden Türk hükümeti de Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey'in Londra Mümessilliğine atanmasına ilişkin kararnameyi ertesi gün yayımladı.²² Böylece Yusuf Kemal Bey hem mebusluk hem de temsilcilik vazifelerini bir arada üstlendi. Zira o sıradaki kanunî hükümlere göre iki farklı vazifeyi bir arada yürütmesi mümkündü.

Tayin haberi aynı günlerde basına yansdı. Haberi ilk duyuran *İkdam* ve ardından *Akşam* gazeteleri, İngiltere'nin barış antlaşmasının onaylanmasından önce sefir gönderilmesine olumlu yaklaştığını kaydettiler. Bir başka deyişle Yusuf Kemal Bey'in sefir olarak atandığını belirttiler.²³ Ancak bu bilgi yanlış olup uluslararası ilişkilerdeki teamül ve uygulamalara aykırıydı. İki taraf arasındaki savaş hali hala devam etmekteydi ve bunun ortadan kalkması için Lozan'ın tasdiki gerekmekteydi. Türkiye onay prosedürünü kısa zamanda yerine getirirken, İngiltere tarafında seçim ve iktidar değişikliği gibi beklenmedik gecikmeler meydana gelmişti. Yusuf Kemal Bey bu yüzden mümessil unvanıyla ve Türk hükümetinin İngiltere nezdindeki hak ve çıkarlarını korumakla görevlendirilmişti. Antlaşmanın tasdikinden sonra unvanının sefirliğe dönüşmesi ve Türkiye'yi temsilde devam etmesi mümkündü.²⁴ Zaten Dr. Adnan Bey ile yaptığı bir görüşmede

18 Yusuf Kemal Tengirşen[n]k, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul 1967, s. 285-289.

19 *BOA*, HR.İM., 48/156. Hariciye Vekaletinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 8 Teşrin-i Sani 1339/1923 tarihli tahrirat. Londra Şehbenderliğine atanan Sadullah Bey'in memuriyetine başlaması bürokratik işlemlerden dolayı biraz gecikmişti. Bkz. *BOA*, HR.İM., 22/144; *BOA*, HR.İM., 90/58, lef 3-4.

20 Ufuk Erdem, "İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, VI/5, (2017), s. 2222-2223.

21 *BOA*, HR.İM., 22/111. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine 13 Teşrin-i Sani 1339/1923 tarihli kişiye özel ve gayet acele ibareli şifre.

22 *BCA*, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 8-40-8. 14 Teşrin-i Sani 1339/1923 tarihli kararname.

23 "Londra Sefaretine Yusuf Kemal Bey Tayin Edildi", *İkdam*, S.9562, 15 Teşrin-i Sani 1339/1923, s. 1; "Yusuf Kemal Bey Londra Sefaretine Tayin Edildi", *Akşam*, S.1835, 16 Teşrin-i Sani 1339/1923, s. 1.

24 "Yusuf Kemal Bey", *Vakit*, S.2114, 16 Teşrin-i Sani 1339/1923, s. 1; "Yusuf Kemal Bey Londra Mümessili", *Vatan*, S.215, 16 Teşrin-i Sani 1339/1923, s. 1; "Paris ve Londra Mümessillerimiz", *İkdam*, S. 9563, 16 Teşrin-i

bu konuya değinen N. Henderson da Kral tarafından ağıreman verilmesinin siyasî ilişkilerin iadesinden sonra aynı kişinin Londra'ya elçi atanması halinde ikinci bir işleme gerek kalmaması için kolaylaştırıcı bir muamele olduğunu vurguladı. İtimatname, yani güven mektubu takdimine şimdilik lüzum olmadığını ve hatta bir mektupla kendisini Lord Curzon'a takdim etmesinin bile yeterli geleceğini belirtti.²⁵

Hariciye Vekâleti, atama ve bürokratik işlemlerin ardından misyonun kadrosunu şekillendirdi. Londra Mümessilliği Müsteşarlığı'na Hariciye Vekâleti Umur-ı Siyasiye Umum Müdürü Hikmet [Bayur] Bey, Başkitabetine aynı müdüriyet Birinci Şube Müdürü Kemal Bey, İkinci Kitabetine Babıali döneminde Londra Sefareti İkinci Kâtibi olup şu anda sefarethane muhafızlığını yerine getiren Mehmed Ali Şevki Paşa ve Üçüncü Kitabetine İngilizce Mütercimi Orhan Bey tayin edildi.²⁶ Bu şekilde İngiltere'de kurulan yeni misyon için etkili ve tecrübeli bir diplomatik heyet oluşturuldu.

Yusuf Kemal Bey, 31 Aralık günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başbakan ve Hariciye Vekili İsmet Paşa ile bazı vekilleri ziyaret ederek veda görüşmesinde bulundu.²⁷ Bu sırada İsmet Paşa, başta İngiltere olmak üzere Rusya, İran, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Fransa, İtalya, Amerika ve İslam devletleriyle ilişkiler açısından Türk dış politikasının panoramasını yapan bir talimatı kendisine tevdi etti. Talimatta, İngiltere ile karşılıklı güven ve dostluk tesisinin savunulduğu ve şimdiden daha ileri bir hedef görmeye imkân olmadığı belirtilmekteydi. İngilizlerin henüz hilafet ve Kürtlük meseleleriyle ekonomik ilişkilerde güven verecek bir durum almadıkları vurgusu da vardı. Bu yüzden Türkiye'ye müdahale fikrinden vazgeçtiklerine ve eşit muamele düşüncesinde olduklarına kanaat etmek lazım geleceği düşüncesi mevcuttu.

Talimatın devamında İngilizlerle ilişkileri ittifak derecesine götürmenin esasen şahsî arzusu dahilinde olduğuna değinen İsmet Paşa, bu arzunun açığa vurulmasının zaaf sebebi sayılmaması, Türkiye'ye yönelik olumsuz davranışlarda bulunmaktan vazgeçeceklerine inanılması ve kaynakları sınırlı bir ülkenin büyük devletlerle ittifakını zaten tehlikeli ve teslimiyetçi bulunduğu için bu fikrin gerçekleşmesini şimdilik uzak bulmaktaydı. Talimatın bundan sonraki kısımları da oldukça önemliydi. Nitekim İngilizlerin gerek Musul'da gerekse İran sınırındaki Kürt ve Nesturiler üzerinde yürüttüğü siyasetin Türkiye aleyhinde olduğuna dikkat çekildi. Türkiye'nin

Sani 1339/1923, s. 3; "Turks and Mosul", *The Daily News*, 28 November 1923, s. 8. Bu sırada *Tanin* gazetesi, İngiltere'deki seçimler dolayısıyla onay konusunun gecikeceğini dikkate alan Ankara hükümetinin Türk-İngiliz münasebetlerinin daha fazla gecikmeye uğramaması adına böyle bir girişimde bulunduğunu ve İngiltere'nin bu görüşe iştirak ettiğini belirtti. Bk. "Londra Mümessilliğine Yusuf Kemal Bey Tayin Edildi", *Tanin*, S. 393, 16 Teşrin-i Sani 1339/1923, s. 3.

25 *BOA*, HR.İM., 22/126. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 18 Teşrin-i Sani 1339/1923 tarihli cevabı şifre. Görüşmeyi Lord Curzon'a aktaran N. Henderson, Türk hükümetinin Yusuf Kemal Bey'e bir çeşit itimatname verilmesi konusundaki ısrarına dikkat çekti. Söz konusu ısrardan, Türk Hükümeti'nin, kendisinin Londra'da karşılanması hususunda endişe taşıdığını çıkaran N. Henderson, bu nedenle göreve başlamasının İngiltere'deki seçimlerden sonraya ertelenmesi ihtimalini aktardı. Bk. *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. V, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 357-358.

26 *BCA*, Kurum: 30-11-1, Yer Bilgisi: 1-5-12. 3 Kanun-ı Evvel 1339/1923 tarihli tezkire.

27 "Yusuf Kemal Bey", *Vatan*, S.261, 1 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 5.

Rusya ile ilişkilerinin dostane ve bağımsız gösterileceğine, hiçbir yerde sınır dışı politikalar izlenmediğine, Fransa ile yaşanan kuponlar ve Düyun-ı Umumiye İdaresi meselelerinde İngiltere'nin desteğinin aranmasına değinildi. Talimatın son maddesinde ise “İngilizlere siyasetimizin millî olduğuna kanaat verilecektir” ifadesi vardı.²⁸

2 Ocak günü Ankara treni ve ailesi ile birlikte İstanbul'a gelen Yusuf Kemal Bey'i İstanbul Murahhaslığı Kalem-i Mahsus Müdürü Macid Bey karşıladı.²⁹ Yusuf Kemal Bey, 4 Ocak sabahı İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey'i ziyaret etti. Bu sırada bir gazetecinin Londra'daki vazifesi ve Türk-İngiliz siyasî ilişkilerine dair sorduğu suale, “bir sefirin vazifesi ne ise onu yapacağım” dedi. Bunun yanı sıra Musul Meselesi için delege tayin edilmediğine değindi. İtimatname takdimine ilişkin soruya “şimdilik mümessil olarak gidiyorum” cevabını verdi.³⁰ Dr. Adnan Bey'i gördükten sonra İngiltere Sefarethanesine giderek N. Henderson'la bir süre görüştü. Öte yandan Türk basınında İngiliz resmî çevrelerinin görevlendirmeden memnuniyet duyduğu bilgisi vardı.³¹ Türkiye'nin uzun süre sonra Londra'da temsil edilmek üzere olduğu bir sırada kendisinin İngiltere nezdine tayininin olumlu bir şekilde karşılandığını söylemek mümkündü. İstanbul'da bulunan yetkili bir İngiliz ricali de Yusuf Kemal Bey'in İngiltere'yi tanıdığını, bir temsilcide bulunması lazım gelen vasıflara sahip ve mantıklı düşünen makul biri olduğunu belirtmişti.³²

Neticede mümessillik heyeti 6 Ocak Pazar akşamı Simplon treniyle İstanbul'dan Londra'ya doğru hareket etti.³³ Heyet, Balkanlarda çok kar yağdığından Paris'e sekiz saat kadar bir gecikmeyle vardı. Tren gece yola çıkacağı için moladan istifade eden Yusuf Kemal Bey, Franklin Bouillion ve *Le Temps* Başyazarı Herbette ile on beşer dakika kadar görüştü. Görüşmelerin ana mevzu, Lozan Antlaşması'nın Fransa tarafından onaylanması oldu. Paris'ten de rötarla ayrılan Türk heyeti, Londra'ya ancak cuma akşamı saat 18.00'de varabildi. İndikleri Victoria İstasyonu'nda kendilerini karşılamaya gelen herhangi bir İngiliz yetkilisi yoktu. Yaşanan 27 saatlik gecikmenin buna sebep olduğunu düşünen Yusuf Kemal Bey, sefarethanede ikamet etmek mümkün olmadığından yakınlardaki Langham Hotel'e geçti.³⁴ Bununla birlikte *Türkiye Cumhuriyeti Londra Mümessilliği* veya *Republique Turque Mission Diplomatique de Londres* olarak isimlendirilen temsilcilik, yıllarca Osmanlı Sefarethanesi olarak kullanılan *Portland Place, 69, London W.1.* adresindeki binada hizmet görecekti.³⁵

28 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl – Cumhuriyetin İlk On Yılı Ve Balkan Paktı (1923-1934)*, haz. Şükran Güneş – Ali Hikmet Alp, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, [Ankara 1974], s. 77-79.

29 “Yusuf Kemal Bey”, *Vakit*, S. 2162, 3 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

30 “Yusuf Kemal Bey Pazar Günü Londra'ya Gidiyor”, *Akşam*, S. 1884, 4 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1. Bu sırada *Reuter Ajansı*, yanlış bir şekilde Musul'la ilgili müzakerelere katılmak üzere İngiltere'ye doğru yola çıktığını duyurmuştu. Bk. “Future Of Mosul”, *The Daily Herald*, 4 January 1924, s. 1.

31 “Yusuf Kemal Bey İngiltere Sefaretinde”, *Vakit*, S. 2164, 5 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 2.

32 G. M., “Yusuf Kemal Bey'in Hareketi Arifesinde”, *Vakit*, S. 2164, 5 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1-2.

33 “Yusuf Kemal Bey”, *Vakit*, S. 2166, 7 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

34 *TDA*, 534/36983-148657-5. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 26 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli rapor.

35 *TDA*, 534/37679-151480-58; *TDA*, 539/219.568.213379-108.

Yusuf Kemal Bey'in yola çıktığı günlerde, İngiltere tarafından Türkiye'ye gönderilecek diplomatik temsilci konusu açığa kavuştu. N. Henderson, Lord Curzon'dan aldığı bir telgrafta Dışişleri Bakanlığı müsteşarlarından ve ortaelçi payeli Ronald Lindsay'ın mümessil sıfatıyla işe başlamak ve resmî ilişkilerin iadesini müteakip elçi unvanıyla kalmak üzere atandığını bildirdi. Sözlü bildirim yeterli olmadığını anlatan Dr. Adnan Bey, tıpkı Türk hükûmetinin yaptığı gibi agreman talebinde bulunulması gereğini tebliğ etti. Bunun karşılıklı bir muamele olduğu düşüncesini ekledi. Telgrafta agremana dair bir açıklama olmadığını söyleyen N. Henderson ise yeni temsilcinin Lord Curzon tarafından Hariciye Vekiline hitaben yazılmış bir mektupla gelerek akredite olacağını kaydetti.³⁶

İngiltere'nin Türkiye'ye temsilci gönderme kararı alması kısa sürede basına yansdı.³⁷ R. Lindsay'ın Türk hükûmeti nezdinde şimdilik Yusuf Kemal Bey'in Londra'daki vazifesine benzer bir mevkii olacağı üzerinde duruldu.³⁸ *Anadolu Ajansı*, Madrid Elçiliği'ne atanan Sir Horace Rumbold'un yerine asaleten İngiliz Mümessilliği vazifesinde bulunacağını duyurdu.³⁹ Bununla beraber Yusuf Kemal Bey, R. Lindsay'ın, "bize aleyhtar olduğu, bize karşı eski zihniyetle hareket etmesi muhtemel bulunduğu istihbar kılınmıştır. Tayinine mâni olmağa imkân dairesinde çalışılacaktır" demiş ve fakat bu mümkün olmamıştı.⁴⁰

Dr. Adnan Bey, bu sırada İngiliz temsilcisine uygulanacak protokolü gündeme getirdi. Agreman verilen R. Lindsay yakınlarda İstanbul'a geleceğinden şehre varışında kendisini karşılamak için "fazla veya eksik" bir şey yapmamak üzere Londra'da uygulanan karşılama merasimini sual etti.⁴¹ Bunun üzerine Yusuf Kemal Bey'e başvuran Türk Dışişleri, söz konusu muamelenin bildirilmesini istedi.⁴² Ancak Yusuf Kemal Bey ve heyetini İngiliz Dışişleri'nden kimse karşılamaya gelmemişti. Yani herhangi bir karşılama merasimi yapılmamıştı. Türk heyeti Londra'ya adım attıktan sonra İkinci Kâtip vasıtasıyla açıklama istese de büyükelçiler dışındaki diplomatların karşılanması için resmen memur gönderilmediği cevabını almıştı.⁴³

Hakikaten Yusuf Kemal Bey Londra'ya gelişinden üç gün sonra İkinci Kâtip Mehmed Ali Şevki Paşa'yı Dışişleri'ne gönderip karşılama için memur görevlendirilmemesinin nedenini sordurdu. Dışişleri müşavirlerinden Mister Oliphant, resmî olarak yalnızca büyükelçileri karşılamak için memur gönderildiğini söyledi. Mısır Elçisi'nin karşılanmasına bir kişi gittiği

36 *BOA*, HR.İM., 237/60. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 7 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli ve gayet acele ibareli şifre.

37 "İngiltere Hükümeti Bir Mümessil Gönderiyor", *Tanin*, S. 453, 15 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

38 "Yeni İngiliz Sefiri ve (Musul) Meselesi", *Tevhid-i Efkâr*, S. 925-3953, 20 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

39 "Yeni İngiliz Mümessili Hakkında", *İkdam*, S. 9628, 21 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

40 *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C. II, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 290.

41 *TDA*, 534/37418-150327-20. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine gönderilen 21 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli tahrirat.

42 *TDA*, 534/37418-150327-19. Hariciye Vekaletinden Londra Mümessilliğine çekilen 22 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli şifre.

43 *TDA*, 534/37418-150327-15. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 23 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli cevabî şifre.

cevabını veren Mehmed Ali Şevki Paşa'ya, onun hususî olarak gitmiş olacağını beyan etti. Şimdilik bu izahatla yetinen Türk misyonu, yapılacak müteakıl işlemin takdirini merkeze bırakmayı uygun buldu.⁴⁴ Alınan cevabî telgrafı derhal Dr. Adnan Bey'e tebliğ eden Vekâlet ise İngiliz temsilcisinin gelişinde aynı şekilde hareket edilmesini ve sorulması halinde aynı cevabın verilmesini bildirdi.⁴⁵ Devletlerarası ilişkilerde eşitliğe azamî hassasiyet gösteren yeni Türk Hariciyesi, bu şekilde dış politika esaslarından biri olan müteakıliyet ilkesinin güzel bir örneğini sergiledi.

Yusuf Kemal Bey'in Mümessillik Günleri

Türk-İngiliz ilişkileri, 1924 yılının başlarında çeşitli belirsizlikler içerisinde kalmıştı. Yusuf Kemal Bey'in Londra'daki mümessillik görevi bu belirsizliklerin çözümlenmesi açısından büyük bir öneme sahipti. Bu yüzden kendisinin göreve başlaması Türk tarafında olduğu gibi karşı tarafta da beklenir durumdaydı. Nitekim yerel bir İngiliz gazetesinin aşağıdaki değerlendirmeleri, bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktaydı:

Savaş sonrası ortaya çıkan ve hala çözülememiş olan sorunlardan biri de yeni Türk temsilcisinin tam olarak hangi statüde olması gerektiğidir. Savaştan önce, tabii ki eski Türk İmparatorluğu'nun Londra'da tam teşekküllü bir büyükelçisi vardı. Ancak eski Türk İmparatorluğu artık coğrafi olarak mevcut değil ve ayrıca çoğu insan muhtemelen şimdiye kadar unutmuş olsa da teknik olarak hala Türkiye ile savaş halindeyiz ve Lozan Antlaşması tüm taraflarca onaylanana kadar da öyle kalacağız. Bu koşullar altında yeni Türk temsilcisinin önümüzdeki birkaç gün içinde Londra'ya varması epey merakla bekleniyor. Kendisi Yusuf Kemal Bey'dir ve biz onu Türkiye'nin eski bir dışişleri bakanı olarak tanıyoruz. Normalde büyükelçi unvanına sahip bir diplomata düşen tüm görevleri muhtemelen yerine getirme hakkına sahip olacak ya da belli bir oranda buna izin verilecektir. Ama bir [İngiltere] Dışişleri Bakanlığı uzmanı, sohbet sırasında Yusuf [Kemal] Bey'in büyükelçi olmayacağını ve diplomatik teamüllere göre Lozan Antlaşması'nın tüm taraflarınca Türkiye ile normal ilişkiler yeniden kurulana kadar da olamayacağını açıkça ifade etti. Bunun ne zaman gerçekleşeceğini kimse bilmiyor, çünkü antlaşmadaki bazı maddelerin hem Londra hem de Paris'teki parlamentolar tarafından ele alınması gerekiyor.⁴⁶

Aynı günlerde İngiliz iç siyasetinde büyük bir hareketlilik yaşanmaya başladı. Son yapılan seçimler neticesinde büyük güç kaybeden Baldwin kabinesinin ve dolayısıyla Muhafazakâr Parti'nin iktidardan düşmesi an meselesi halini aldı.⁴⁷ Bu sırada N. Henderson ile görüşen Dr. Adnan Bey, Musul Meselesi ile ilgili müzakerelere barış antlaşmasının tasdikinden önce

44 TDA, 534/36983-148657-5. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 26 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli rapor.

45 TDA, 534/37418-150327-16. Hariciye Vekaletinden İstanbul Murahhaslığına çekilen 24 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli cevabî şifre telgraf.

46 "Still At War", *The Western Daily Press*, 3 January 1924, s. 5.

47 TDA, 534/36979-148192-43. Londra Şehbenderliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 8 Kanun-ı Sani 1924 tarihli rapor.

başlanılamayacağını ima etti. Buna karşılık N. Henderson, hükümet yerinde kalsa da İşçi Partisi işbaşına gelse de onay işleminin muhakkak sayılabileceğini söyledi.⁴⁸

Görüşmeden anlaşılacağı üzere Yusuf Kemal Bey'in ilk karşılaşacağı mesele Lozan Antlaşması'nın İngiltere tarafından tasdiki olacaktı. Bu durum Türkiye açısından büyük önemi haizdi. Türkiye'de faaliyet gösteren bazı yabancı şirketlerin tescil işlemlerinde yaşanan sorunlar yüzünden kapatılmaları da sorun doğurma potansiyeline sahipti. Zira Dr. Adnan Bey'e göre bu durumun antlaşmanın tasdiki öncesinde Türkiye karşıtı fikirleri kuvvetlendirmesi mümkündü.⁴⁹ Diğer taraftan iki ülke arasında bir süredir devam eden Birinci Dünya Savaşı esirlerinin iadesi meselesi dahi gündeme gelen konular arasındaydı.⁵⁰

İngiliz basını, aynı günlerde Yusuf Kemal Bey'in *Reuter Ajansı*'na yaptığı bir açıklamaya odaklandı. Açıklamaya göre daha yeni Londra'ya ulaşan Mümessil, Lozan Antlaşması'nda öngörülen Musul konusundaki müzakerelerin kısa süre içinde başlayacağını beyan etmişti.⁵¹ Buna karşılık gelişmeleri yakından takip eden Türk basını ise hükümet buhranının dağılmasına kadar ilişkilerin olduğu gibi kalacağı yorumunda bulundu.⁵² Bir başka deyişle kabine meselesi çözümlenmedikçe resmî ilişkilerin kesin bir safhaya girmesi beklenmiyordu.⁵³ Sürecin yavaş ilerlediği günlerde İngiltere Kralı'nın açıklamaları durumu açıklığa kavuşturdu. Parlamentoyu açış konuşmasında çeşitli konulara değinen V. George, "Türkiye ile Lozan Muahedesi'nin tatbik ve icrası zımında bir layiha-i kanuniye tevdi edilecektir. Bu layiha reye konur konmaz muahede tasdik edilecek ve Türkiye ile yeni bir münasebat-ı müsalemet-kârane devresi açılacaktır" ifadelerini kullandı.⁵⁴ Bu şekilde iki devlet ilişkilerinin normalleşmesi yolunda en yetkili ağızdan ümit verici açıklamalar gelmiş oldu.

Türkiye'nin Londra Mümessili Yusuf Kemal Bey, 17 Ocak günü Dışişleri Bakanlığı'nda Lord Curzon tarafından kabul edildi.⁵⁵ Hariciye Vekilinin yazdığı güven mektubunu burada kendisine takdim etti.⁵⁶ Lord Curzon, görüşme sırasında Türk temsilcisine gayet iyi ve gönül alıcı

48 *BOA*, HR.İM., 238/2. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaleti'ne çekilen 10 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli cevabı şifre.

49 *TDA*, 541/44272-210585-128; *BOA*, HR.İM., 238/6. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaleti'ne çekilen 12 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli ve acele ibareli şifre.

50 *TDA*, 534/37174-149192-36; *TDA*, 534-37174-149192-21; *TDA*, 534/37174-149192-1; *TDA*, 534/37174-149193-35; *TDA*, 534/37679-151480-214; *TDA*, 534-37174-149193-17. Hariciye Vekâletinin mümessillğe gönderdiği bir tahriratta, İngiliz Mümessilliği tarafından İngiltere'de hiçbir Türk esiri kalmadığı beyan edilmekle beraber daha önce Londra'nın göndermiş olduğu listelerde esir sayısının 190.278 kişi gösterildiği bilgisi mevcuttu. Bunlardan 41.548 esirin geri dönmediği anlaşılmaktaydı. Bu bakımdan İngiltere hükümetinin dikkatinin çekilmesi ve gerekli girişimlerde bulunulması talep edildi. Bk. *TDA*, 534-37174-149192-18.

51 "Mosul Negotiations", *The Daily Herald*, 14 January 1924, s. 2.

52 "İngiltere ile Münasebatımız", *Vakit*, S. 2174, 15 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

53 "İngiltere ile Münasebatımızda Değişiklik Yoktur", *Vakit*, S. 2176, 17 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

54 "İngiltere Kralı Nutkunda Türkiye Hakkında Ne Diyor?", *Akşam*, S.1900, 20 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1; "Muahedemiz ve İngiltere", *Tevhid-i Efkâr*, S. 925-3953, 20 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1. Nutuk için ayrıca bk. "İngiltere Kralı'nın Nutk-ı İftitahisi", *İkdam*, S. 9627, 20 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

55 "Yusuf Kemal Bey", *Tanin*, S. 457, 19 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1; "Londra Sefirimiz ve Lord Curzon", *Vatan*, S. 279, 19 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

56 "Yusuf Kemal Bey'in Hariciye Vekaletine Telgrafi", *Vakit*, S. 2179, 20 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

şekilde davrandı. Yakında vazifesinden ayrılacağını, geçici bir zaman için İşçi Partisi'nin iktidara geleceğini, çekilmesinin Türkiye'yi ilgilendiren meselelerin çözülmesinde olumsuz bir durum oluşturmakla beraber antlaşmanın mutlaka onaylanacağını ve gerekirse Lordlar Kamarası'nda bütün nüfuzunu kullanacağını dile getirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın geçirdiği kalp krizi sonrasındaki sağlık durumundan ve İsmet Paşa'nın dostluğundan bahsetti. Yusuf Kemal Bey, bunun üzerine antlaşmanın tasdikine ilişkin vaade teşekkür etti. Rıza Nur Bey'in askıda kalan bazı işler için Moskova'ya gideceğini söyleyen Lord Curzon'a bu konuda bilgisi olmadığı cevabını verdi.⁵⁷

Söz konusu görüşme hakkında İngiliz basınında dikkat çekici değerlendirmeler yapıldı. Muhafazakâr Parti tarafından hayata geçirilen yumuşama politikasında yeni bir aşamaya işaret ettiği, Yusuf Kemal Bey'in diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması gereken "son düşman devleti" temsil ettiği şeklindeki tespitler kayda değerdi.⁵⁸ Yine İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın "ilginç bir ziyaretçi" diye tanımlandıktan sonra statüsü belirlenmemiş olsa da kabul edilmiş bir Türk temsilcisi olarak gelişinin *bir olay* niteliği taşıdığı vurgulandı. Dahası, Türkiye'nin "eski düşman ülkeler" arasında Büyük Britanya ile diplomatik ilişkileri yenileyenlerin sonuncusu olduğuna işaret edildi.⁵⁹ Yusuf Kemal Bey'in siyasi meselelere değinen bir beyanattı da basında yer aldı. *Morning Post* gazetesine göre Musul Meselesi hakkındaki bir soruya, ayrılmadan önce N. Henderson ile görüştüğü ve Türkiye'nin müzakerelerin İstanbul'da yapılmasına taraftar olduğu cevabını vermişti. *Daily Telegraph*'ın politika yazarı ise kendisinin Musul Meselesi'ni müzakereye yetkisi olmadığı konusunu ön plana çıkarmıştı. Bir de müzakerelerin yeri konusundaki açıklamasının kötü bir etki uyandırdığına dikkat çekmişti.⁶⁰

Daha ilk resmî temaslarda Türk-İngiliz ilişkilerinin bir diğer önemli maddesi gündeme gelmişti: Musul. Bilindiği üzere Musul Meselesi ile ilgili konferansın nerede ve ne zaman toplanacağı yolunda farklı görüşler vardı. İngiliz hükûmeti müzakerelere hemen başlanmasını isterken, Ankara görüşmelerin Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından sonra yapılmasına taraftardı. Yine İngiliz çevreleri İstanbul'un tahliyesinden itibaren dokuz ay zarfında sorun halledilemediği takdirde hakeme gidilmesi düşüncesine sahipti. Halbuki Türk tarafı antlaşmanın uygulamaya girmesi tarihini dikkate almaktaydı. Aradaki görüş ayrılığı, Lozan'ın araziyle ilgili üçüncü maddesinin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktaydı.⁶¹

Diğer taraftan İngiliz siyasetinde beklenen gelişme oldu ve bir buçuk sene bile sürmeyen Muhafazakâr Parti hükûmetinin yerine Liberallerin bir kısmının da desteğini alan İşçi Partisi iktidara geldi. Konuyu değerlendiren *Tevhid-i Efkâr* gazetesine göre bu değişiklik hiç kuşkusuz evrensel önemi haiz bir siyasi olay, daha doğrusu inkılaptı. Bu durum sadece İngiltere'nin iç siyasetini değil,

57 TDA, 534/36983-148657-6. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 18 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli şifre. İki gün sonra cevap veren Hariciye Vekâleti, Rıza Nur Bey'in Moskova'ya gideceği haberinin aslı olmadığını bildirdi. Bk. TDA, 534/36983-148657-7.

58 "Turkish Treaty", *Sheffield Daily Telegraph*, 18 January 1924, s. 6.

59 "The Envoy Of Turkey", *Newcastle Daily Chronicle*, 18 January 1924, s. 6.

60 "Londra Mümessilimizin Beyanattı", *Vatan*, S. 279, 19 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

61 "Musul Meselesi Etrafında Tahkikatımız", *Akşam*, S. 1903, 23 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1.

dış politikasını da etkileyecekti. İngiliz dış politikası içerisinde Lozan Antlaşması'nın onaylanması ve Musul Meselesi'nin çözümlenmesi gibi Türkiye'yi ilgilendiren konular vardı.⁶² Üç ay önce İstanbul'a seyahat düzenleyen Başbakan, Hazine Lordu ve Dışişleri Bakanı Ramsay MacDonald ise Türk kamuoyunda gayet olumlu izlenimler bırakmıştı. İstanbul'da yaptığı bir konuşma esnasında, “Amele Fırkası [İşçi Partisi] şimdikinden fazla kuvvet sahibi olursa ve hükümet teşkil ederse şimdi muhalefet sıfatıyla ne gibi prensipleri müdafaa etmiş ise hükümet sıfatıyla da aynı prensiplere sadık kalacaktır” ifadelerini kullanması büyük bir beklenti oluşturmuştu.⁶³

Yusuf Kemal Bey, Türk-İngiliz ilişkileri hakkındaki ilk raporunu 26 Ocak günü kaleme aldı. Raporuna Türkiye'den ayrılışı, Paris'teki görüşmeleri ve İngiltere'ye gelişi gibi hususları açıklayarak başlayan Londra Mümessili, bundan sonra siyasî ve diplomatik temaslarına dair bilgiler verdi. Nitekim Lord Curzon ile geç bir tarihte görüşmesini onun çok meşgul olması şeklinde açıkladı. Kendisinin istifa edecek kabineyle çekilmesi kesin olduğundan, mülakatın mühim siyasî meselelerle ilgili değil de daha ziyade hususî bir mahiyet aldığını dile getirdi. Ayrıntılı bir şekilde açıkladığı mülakatın yanı sıra parlamentonun açılışı için iki davetname verildiğini belirtti. Bu yüzden İkinci Kâtip ile beraber Lordlar Kamarası'ndaki açılışa katılarak Kral'ın nutkunu dinlemişti. Fakat davetnameler saraydan geldiğinden ve kendisi henüz Kral tarafından kabul edilmediğinden elçiler arasında yer alamamıştı.

Mümessilliğin ilk ziyaretçileri arasında aslen Macar olan Valyi isimli bir kişi de vardı. Bu kişi öteden beri Doğu ülkeleri ve Müslümanlık gibi konularla meşguldü. Ziyarete geldiğinde Ağa Han ve Seyyid Emir Ali'nin halifelikle ilgili yazdıkları mektup konusunda ikincisinin kabahati bulunmadığını, mektubun Ağa Han tarafından yazıldığını söyledi. Emir Ali'nin mektubu gafil bir surette imzalamış ve hatta meydana getirdiği tesiri görünce hastalanmış olduğunu aktardı. Bundan sonra kendisiyle görüşüp görüşmeyeceğini sordu. Soruya “hayır” şeklinde cevap veren Yusuf Kemal Bey, söz konusu eylemin TBMM adına yargılama yapan İstiklal Mahkemesi'nce büyük bir suç sayıldığını ve bu durum ortadayken hiçbir Türk memurunun görüşme yapamayacağını dile getirdi. Mektup dolayısıyla işlenen suçun vahametini anlatmak üzere *Bombay Chronicle* gazetesine bir mülakat vermesi ısrarı karşısında, şimdilerde daha acil işler olduğunu belirtti. Yusuf Kemal Bey, raporunun son kısmında dönemin politik görüşünü yansıtan önemli bir değerlendirme de yaptı. Şöyle ki bir Türk temsilcisinin Londra'ya gelişinin ardından ilk yaptığı siyasî girişimin eskiden olduğu gibi Hindistan meseleleriyle meşguliyet olmasını aslen uygun bulmadığını vurguladı.⁶⁴

Londra Mümessili, yeni hükümetin teşkilinin ardından R. MacDonald'a tebrik amaçlı bir kartvizit bırakmıştı. Göreve başlamasının ertesi günü de mülakat talep etti. Kendisi, Lord Curzon kadar uzatmaksızın 28 Ocak günü saat beş buçukta Başbakanlık konutunda randevu verdi. Gayet olumlu bir havada cereyan eden görüşme yirmi dakika kadar sürdü. Yusuf Kemal Bey'e göre

62 “İngiliz Amele Fırkası, İlk Defa Mevki-i İktidara Geldi”, *Tevhid-i Efkâr*, S. 929-3957, 24 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 1-2.

63 “MacDonald Türkler Arasında”, *Tevhid-i Efkâr*, S. 929-3957, 24 Kanun-ı Sani 1340/1924, s. 2.

64 *TDA*, 534/36983-148657-5. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 26 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli rapor.

İngiliz lideri ona karşı samimi bir tavır ve lisanla hareket etmişti. Nitekim yerine oturur oturmaz söze başlayan R. MacDonald, Türkiye Mümessilini gördüğünden dolayı memnun olduğunu söyledi. Yusuf Kemal Bey de aynı şekilde karşılık verdikten sonra hükümeti adına tebriklerini sundu. R. MacDonald, Lozan Antlaşması'nın onay işleminin gecikmesinin son seçimlerden ileri geldiğini ve parlamento açılır açılmaz acil bazı işlerle ilgilendikten sonra konuyu ele alacağını belirtti. Yusuf Kemal Bey, Türk halkının beklemekte olduğu bu haberi verdiği için dolayı teşekkür etti. İstanbul'u ziyareti dolayısıyla Türkiye'yi tanıdığını, bu ziyaretinin o zaman da şeref verdiğini ve Ankara hükümetinin ilişkilerin daha iyi ve dostane bir hal alması beklentisini dile getirdi. Esasen aslı vazifesi olan bu husus için var gücüyle çalışacağını ve sözlerini samimi olarak söylediğini ilave etti. Kendisinin de diplomat olmadığını vurgulayan R. MacDonald ise Türkiye ile iyi ilişkiler tesisini gönülden arzu ettiğini kaydetti.

Daha sonra Yusuf Kemal Bey, hükümete bilgi vermek amacıyla antlaşmanın tasdik edilme zamanını öğrenmek istedi. Parlatmentonun açılmasının ardından üç hafta zarfında tasdik muamelesinin son bulacağı öngörüsünü aktaran R. MacDonald, Türkiye ile münakaşa edilecek ne gibi meseleler olduğunu sordu. Musul Meselesi cevabı üzerine hiçbir tafsilata girmeden "evet" dedi. Bu sırada Yusuf Kemal Bey, Musul'un kuzeyindeki bazı aşiretlerin silahlandırılarak sınıra yönlendirildiğine ve antlaşma hükümlerine aykırı olan bu harekâtın kötü etki bıraktığına dikkat çekti. R. MacDonald, konu hakkında bir memorandum verilirse araştırma yaptırıp istenmeyen olayları önleyeceğini bildirdi. Dahası, "Kemal Paşa'ya benim hüsn-i niyetimi ve iki memleket arasında hüsn-i münasebat tesisi hususundaki arzumu bildiriniz" dedi. Yusuf Kemal Bey, *Kemal Paşa* ifadesindeki maksadın Ankara hükümeti olduğu kanaatine sahipti. Türk halkının esas itibarıyla İngilizlere düşmanlık beslemediğini, Türkiye'de meydana gelen büyük değişimi, yani "yeni adamlarla ve yeni zihniyetle" yönetilmesini Başbakan'ın çok iyi bildiğini ifade etti. Daha önceki üzücü hadiselerin yanlış bakma neticesi olduğunu, İşçi Partisi hükümetinin ve İngiliz milletinin artık Türkiye'yi olduğu gibi görmesi ümidini ekledi. Başbakan, buna cevaben "ben mevki-i iktidarda kaldıkça samimi ve açık bir anlaşma olacaktır" ifadesini kullandı. Bu ifadesine teşekkür eden Yusuf Kemal Bey, yeni Türkiye'nin çabasının bilhassa ekonomik alana yönelmiş olduğuna değindi. R. MacDonald ise iktisadî çabanın "spekülatörlerin ellerine düşmeyerek muhkem esaslar üzerine" olması gereğinden bahsetti.⁶⁵

R. MacDonald, özetle, iki ülke arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmaya çalışacağını beyan etti.⁶⁶ Aslında Türk Hariciyesi de bu yolda çaba göstermekteydi. Kendisinin İstanbul'da bulunduğu sırada Lozan Antlaşması ve Musul Meselesi hakkında Türkiye lehine açıklamalar

65 TDA, 534/36983-148656-8. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 30 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli rapor. Yusuf Kemal Bey, 30 Ocak günü Türk-İrak sınırındaki gelişmelere ilişkin İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na bir nota verdi. Notada, İngiliz uçaklarının Türk tarafında keşif uçuşları yaptıklarına ve Türkiye topraklarını bombaladıklarına dikkat çekti. Hem bu eylemlerin hem de aralık ayında Süleymaniye'nin bombalanmasının statükonun çığnenmesi anlamına geldiğini kaydetti. Fakat savları reddeden İngiliz yönetimi, asıl statükoyu çığneyenin Türkiye olduğunu ileri sürdü. Bk. İhsan Ş. Kaymaz, *Musul Sorunu – Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 319-320.

66 CA, 01008647-33/33a. "İsttlâat-ı Siyasiye Hülasasıdır".

yaptığını hatırlatan Vekâlet, iktidarda da aynı hislerle dostluk belirtileri göstereceği ümidinin yeri geldiğinde söylenmesi talimatını verdi.⁶⁷ Gerçekten Türk hükûmeti, yeni yönetimin işbaşına gelmesiyle beraber olumlu gelişmeler yaşanacağı kanaati edinmişti. Öte yandan İsmet Paşa da Lozan Konferansı sırasında yakından tanıdığı Lord Curzon'un görevden ayrılması dolayısıyla yaşadığı üzüntüyü ve hürmetlerinin devamını yansıtan bir mektubu eski bakana iletmek üzere mümessilliğe gönderdi.⁶⁸

Yusuf Kemal Bey'in R. MacDonald ile yaptığı görüşme Abdurrahman Adil [Eren] Bey'in kaleme aldığı ayrı bir makalenin konusu oldu. Üstelik makalede, ayrı bir Türk devleti olarak tanımlanan Estonya Elçisi'nin aynı günlerde mümessilliği ziyaret ettiği de yazılıydı. Bu iki durum, "Londra Sefarethanesi daha küşadının ilk günlerinde bir devr-i cedidin resm-i küşadını icra ve tarihe ihda ediyor denilse yeridir" şeklinde değerlendirildi. Bunun yanı sıra R. MacDonald'ın her türlü gösteriştten uzak ve geleneksel teşrifat uygulamalarına gerek olmadan samimi bir şekilde görüştüğü Yusuf Kemal Bey'le bir diplomat gibi değil, sade bir kişi gibi konuştuğu ifade edildi. İngiliz diplomasisi ve dışişleri teşkilatında yaşanan değişikliklere de değinen yazıda, Türkiye'nin söz konusu dönüşümden yararlanmaya aday olduğuna dikkat çekildi.⁶⁹

Londra Mümessilliğinin 6 Şubat günkü misafirleri, İngiltere'de yaşayan Türk vatandaşı Ermeniler adına gelen bir heyetti. Yarım saat süren ziyarette Dava Vekili Parsih Gülbenkyan Efendi tarafından bir nutuk irat edildi. Nutkun belki de en önemli kısmı, cumhuriyetin payidar ve Mustafa Kemal Paşa ile yeni devlet erkânının mutlu olmaları temennisinin ardından, Türkiye'de yaşayan Ermeniler hakkında gösterilen "himaye-i pederane ve muamele-i adalet-perveraneden" dolayı şükran ve minnet hislerinin ifadesiydi. Buna karşılık Yusuf Kemal Bey, milliyetçi bir hükûmet şekline sahip olan Türkiye'de yaşayan herkesin ayırım gözetmeksizin kanunlar ve hükûmet tarafından himaye göreceğini vurguladı. Ermeni muhacirlerin ülkeye dönüşleri için elinden geleni yapacağını vadetti. Daha sonra heyet üyelerinden İngiltere ve Londra'daki Ermenilere dair bilgiler aldı.⁷⁰ Yusuf Kemal Bey, aynı günlerde ünlü tarihçi Arnold Toynbee'ye iş teklifinde dahi bulundu. Zira Ankara'dan gelen bir talimatta, Türkiye ve Türkler lehinde yayınlar yapmasından dolayı Londra Üniversitesi'ndeki görevinden istifaya zorlanan A. Toynbee'nin bilgi ve tecrübelerinden eğitim alanında istifade edilmek üzere girişimde bulunması bildirilmişti.⁷¹

67 TDA, 534/36983-148657-2. Hariciye Vekaletinden Londra Mümessilliğine gönderilen 30 Kanun-ı Sani 1340/1924 tarihli tahrirat.

68 TDA, 534/36983-148656-53; TDA, 534/36983-148656-51. Hariciye Vekaletinden Londra Mümessilliğine çekilen 5 Şubat 1340/1924 tarihli şifre. Mektuba birkaç gün sonra cevap veren Lord Curzon, İsmet Paşa'ya karşı beslediği hürmet hislerini ve antlaşmanın onaylanmasının ardından iki toplum arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için elden geldiği kadar çalışacağını ifade etti. Bk. TDA, 534/36983-148656-48.

69 Abdurrahman Adil, "Londra Sefaretimiz ve İngiltere Siyaseti", *Vatan*, S. 302, 11 Şubat 1340/1924, s. 3.

70 "Londra Ermenileri", *Akşam*, S.1927, 16 Şubat 1340/1924, s. 3. Ermenice *Jogovurti-Tzayn* gazetesi Londra muhabirinin yaptığı mülakat şeklinde aktarılan benzer bir haber için bkz. "Londra Mümessilimiz", *İkdam*, S. 9654, 16 Şubat 1340/1924, s. 2.

71 TDA, 534/37647-151361-34. Hariciye Vekaletinden Londra Mümessilliğine gönderilen 8 Şubat 1340/1924 tarihli tahrirat. İlgili konuda Arnold Toynbee ile bizzat görüşen Yusuf Kemal Bey, bir enstitüdeki geçici vazifesi dolayısıyla şimdilik olumsuz cevap verdiğini nakletti. Bk. TDA, 534/37647-151361-38.

İngiltere Dışişleri, iki taraf arasındaki bazı anlaşmazlık konularına dair birbirinin devamı olan iki notayı bu sırada mümessillığe gönderdi. Notalarda, yabancılardan alınan Harp Kazançları Vergisi, Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye ve yabancılardan intikal muamelesinin yasaklanması gibi konularda şikâyetler öne sürülerek Lozan Antlaşması'nın görüşüleceği bir sırada ortaya çıkan bu şikâyetlerin olumsuz etki yapacağı beyan edildi.⁷² Böylece Türkiye'deki Müttefik Devletler vatandaşlarına Lozan Antlaşması ile belirlenen taahhütlere aykırı şekilde bazı mecburiyet ve yasaklar getirilmeye çalışıldığı üzerinde duruldu. Durumun hassasiyetini dikkate alan Yusuf Kemal Bey ise antlaşmanın İngiliz parlamentosuna gönderilmesinden evvel cevap verilmesinin önemine dikkat çekti.⁷³

Yusuf Kemal Bey, İngiltere'nin İstanbul Mümessilliğine tayin ettiği R. Lindsay ile de bir görüşme yaptı. Mümessillikte gerçekleşen görüşmede, öteden beri Türkiye'ye karşı yapılan davranışı değiştirmek ve büsbütün yeni bir bakışla görmek gereğini ayrıntılı bir şekilde anlattı. Bu arada Baştercüman Ryan'ın değiştirilmesi örneğini verdi. R. Lindsay, bu gibi isteklerin yerine getirilmesine millî gururları engel olmakla beraber mümkün olan şeylerin yapılacağını vadetti. Geçici bir süre için olsun Ankara'ya gidip gitmeyeceği sorusuna yer sorununu karşılık gösterdi. Özel işleri için İngiltere'ye dönüşü sonrasında Ankara'ya gideceğini bildirdi. İlerideki temsil seviyesine yönelik bilgisi olmadığını beyan etti. Bunun yanı sıra Lozan Antlaşması'nın parlamentonun açılışından üç hafta sonra, yani Mart'ın ilk haftasında tasdik edileceğini adeta müjdeledi. Olumlu geçen görüşme sonrasında Yusuf Kemal Bey, daha önceki ifadesinin aksine, kendisini nazik ve yeni memuriyetinde başarılı olmak için en hayati konuları öğrenmeye istekli buldu. Hatta Mondros Mütarekesi'nden beri doğuda yapılmış olan hataya ve hatanın tamiri imkânına inanmış gibi görüldüğünü kaydetti.⁷⁴

Yeni İngiliz Mümessili R. Lindsay, 12 Şubat günü İstanbul'a gelerek görevine başladı. Kendisinin işbaşına geçişi, hiç kuşkusuz iki ülke arasındaki barışçı ilişkilerin geri gelmek üzere olduğuna canlı bir delildi.⁷⁵ İki gün sonra murahhaslığa giden R. Lindsay, Dr. Adnan Bey'e ilk ziyaretini gerçekleştirdi. İsmet Paşa'ya hitaben yazılan ve itimatname mahiyetindeki mektubu takdim etti. Nazik ve içten bir atmosferde geçen görüşmede, aldığı talimat uyarınca Türkiye ile İngiltere arasındaki dostluk münasebetlerini takviyeye çalışacağını ve aynı yolda yardım göreceği ümidini belirtti. Görüşmenin sonlarına doğru da Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmek arzusunu dile getirdi.⁷⁶ Bir süre sonra yine murahhaslığa giden İngiliz temsilcisi, Musul Meselesi süratle halledilirse karşılıklı ilişkilerin girdiği gelişim yolunda daha hızlı mesafe kat edileceğini ekledi.⁷⁷

72 TDA, 534/37646-151358-191. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 8 Şubat 1340/1924 tarihli ve acele ibareli şifre. Hariciye Vekâleti'nin intikal konusunda ve "tam bir muamele-i müteakabile" esasına dayalı cevabı için bk. TDA, 534/37652-151355-1.

73 TDA, 534/37652-151353-2. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 8 Şubat 1340/1924 tarihli tahrirat ve ekleri.

74 TDA, 534/36983-148656-50. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 8 Şubat 1340/1924 tarihli şifre. Görüşmenin özeti için ayrıca bk. CA, 01008647-31.

75 Ahmed Emin [Yalman] Bey, "İngiltere ile Münasebetlerimiz", *Vatan*, S. 304, 13 Şubat 1340/1924, s. 1.

76 BOA, HR.İM., 238/130; BOA, HR.İM., 238/132.

77 BOA, HR.İM., 239/2. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekaletine çekilen 25 Şubat 1340/1924 tarihli ve gayet acele ibareli şifre.

Yusuf Kemal Bey, 19 Şubat Salı akşamı Oxford Asiatic Club'ın davetlisi olarak Oxford Üniversitesi'ni ziyaret etti. Buradaki Balliol Koleji'nin tarihî salonunda yaklaşık 50 üyenin oluşturduğu topluluğa “Yeni Türkiye” başlıklı bir konuşma yaptı. Başkan kendisini takdim ederken Türkiye, Yunanistan ve İtilaf Devletleri arasında Şubat 1921'de Londra'da yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan konferansta Ankara Hükûmeti'ni temsil eden kişi olduğunu söyledi. Bilindiği üzere bu bilgi yanlıştı. Konferansta Türkiye'yi Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet temsil etmişti. Tanıtım kısmından sonra geçilen konferansta çok durgun bir İngilizce ile konuşan Yusuf Kemal Bey, birkaç giriş cümlesinin ardından konuşmasını kendisine eşlik eden bir personeline okuttu.⁷⁸

Konferansın ana teması, yeni Türkiye'nin eskisinden farklı olduğunu göstermektir. Buna göre Türk halkı dört yıldır TBMM tarafından yönetilmektedir. Meclis, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştı. Yasama gücünü doğrudan doğruya ve yürütmeyi vekilleri marifetiyle kullanmaktaydı. Vekiller, meclis adına ve meclisin denetimi altında vazife görmekteydiler. İcraatlarından dolayı meclise karşı sorumluydular. Meclis etkin bir denetim yetkisine sahip olduğundan, yeni Türkiye ulusal egemenlik esasını en sağlam şekilde uygulayan ülkelerden biriydi. Türk halkı, geçmişte her şeyi padişah ve hükûmetten beklerdi. Bu zihniyet önce münevver zümrede ortadan kalkmış; halk kitlesinde ise gayet zayıf bir halde kalmıştı. Son yıllardaki hadiselerin gelişim tarzı halka kendi hak ve menfaatlerini bizzat idare ve kontrol ihtiyacını telkin etmişti. Millet Meclisi teşkili için ilk girişim de halktan gelmişti. Diğer yandan bugünkü Türkiye'ye herkes tam bir güven duyabilirdi. Zira Türkiye'nin diğer ülkelere karşı hiçbir saldırı fikri yoktu. Türk milletinin yegâne emeli, ekonomik ve kültürel alanlarda gelişmek ve tamamen çağdaşlaşmak gayesine doğru barış yolunda yürümektir. Mazide gelişmesine engel olan etkenlerden kendini kurtarıp mukadderatına bizzat hâkim olduğundan, dünyaya bir barış demokrasisi şeklinde çıkmaktaydı.⁷⁹

Konferans metnini Londra muhabirinden temin eden *Vatan* gazetesi, Fransızca irat edilen uzun konuşmanın diğer kısımlarını ertesi gün sayfalarına taşıdı. Burada Tanzimat'tan beri Türkiye'nin siyasî tarihi özetlendikten sonra bu kadar değişikliğin ardından Türk halkının ruhunun değiştiği ve bu değişimler ruhuna işlediği için de daimî olduğu belirtildi. Bunun ardından Türk toplumunun artık müteşebbis olduğuna, Kuva-yı Milliye teşkilatının halkın kalbinden koptuğuna ve bu eserin yalnızca Türk münevverlerinin girişimleri neticesi olmadığına dikkat çekildi. Yabancı düşmanlığı söylentileri reddedilerek yeni Türkiye'nin ne şovenist ne de yabancı aleyhtarı bulunduğu kaydedildi. Eskiden Türkiye'deki yabancılara ayrıcalıklı bir mevki verildiği, artık bu ayrıcalıkların ortadan kaldırıldığı vurgulandı. Türk toplumunun, coğrafi özellikler ve aynı zamanda Müslüman ve ilerici bir millet olması dolayısıyla doğuyu batıya ve batıyı doğuya tanıttacak bir mevkiye olduğu dile getirildi. Son olarak Türkiye'nin, Müslüman

78 “Turkish Charge d'Affaires at Oxford”, *The Oxford Chronicle and Reading Gazette*, 22 February 1924, s. 15.

79 “Londra'da Yusuf Kemal Bey'in Konferansı”, *İkdam*, S. 9663, 25 Şubat 1340/1924, s. 1. Konferans hakkında ayrıca bk. “Yusuf Kemal Bey”, *Vatan*, S. 316, 25 Şubat 1340/1924, s. 1; “Yusuf Kemal Bey”, *Tevhid-i Efkâr*, S. 961-3989, 25 Şubat 1340/1924, s. 1; “Yusuf Kemal Bey”, *Vakit*, S. 2215, 25 Şubat 1340/1924, s. 1.

ve Hıristiyan ya da doğu ve batı milletleri arasında karşılıklı bir anlaşma meydana getirmek hususunda önemli bir etken olacağına değinildi.⁸⁰

Lozan Antlaşması'nın onaylanmasına ilişkin kanun layihası, şubat ayı sonlarında İngiliz parlamentosuna sevk edildi.⁸¹ Lordlar Kamarası'ndaki müzakerelerde layihanın yapısından bahseden Komisyon Başkanı Lord Parmoor, "bu muahedename, filhakika 1923 Temmuz'u gibi uzak bir zamanda imza edildiğinden tasdik zamanı geldiğini" haklı bir şekilde dile getirdi.⁸² Bu arada R. MacDonald, Avam Kamarası'nda Türk-İrak sınırı, daha doğrusu Musul Meselesi hakkında sorulan bir soru üzerine, dokuz ay zarfında Türkiye ile İngiltere arasında dostane bir uyuşma sağlanamazsa meselenin Milletler Cemiyeti'ne havale edileceğini söyledi. Dokuz aylık sürenin İstanbul'un tahliyesinin tamamlandığı 5 Ekim tarihinden itibaren başladığını belirtti. İki ülke murahhaslarının yakında İstanbul'da toplanacakları beklentisini de ilave etti.⁸³

Yusuf Kemal Bey, mart ayı içerisinde uluslararası ilişkilere dair arka arkaya raporlar gönderdi. 13 Mart tarihli raporunda, Mussolini'nin son açıklamaları çerçevesinde İngiltere-İtalya ilişkilerini değerlendirerek Türkiye'ye yönelik muhtemel etkilere değindi. Burada İngiltere'nin İtalya'ya karşı gittikçe daha fazla uyuşmacı hareket ettiğini vurguladı. Roma kabinesinin Türkiye aleyhine Rusya ile birleşmesini ve macera peşinde koşmasını İngiltere'nin hoş karşılamayacağına işaret etti. İtalya'nın aktif diplomasi faaliyetleri içerisinde Ankara'ya karşı hareketsiz görünmesine de dikkat çekti.⁸⁴ Bir hafta sonraki raporunda ise İngiltere'nin Yunanistan, İtalya, İran, Ermeni yurdu ve Yahudi siyaseti gibi konularda malumat verdi.⁸⁵ Bu sırada İsmet Paşa, hem Londra Mümessili Yusuf Kemal Bey'e hem de İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey'e birer telgraf çekti. Söz konusu telgrafta, Yunan Başbakanı'nın Türkiye'ye ittifak önerdiği bilgisi verildikten sonra İngiltere'nin bir Türk-Yunan itilafını destekleyip desteklemeyeceği konu edildi.⁸⁶

İncelemelerde bulunmak üzere Avrupa ülkelerine bir seyahat düzenleyen Miralay Muzaffer [Ergüder] Bey başkanlığındaki Türk havacılık heyeti, 25 Mart günü Londra'ya geldi. Ziyaret süresince sefarethanede konuk edilen heyet için İngiltere Havacılık Bakanlığı askerî birlik ve fabrikaları içeren bir program hazırlamıştı.⁸⁷ Ertesi gün bakanlığı ziyaret eden Muzaffer Bey,

80 "Londra'daki Konferans", *Vatan*, S. 317, 26 Şubat 1340/1924, s. 3.

81 *TDA*, 534/37646-151358-192. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 22 Şubat 1340/1924 tarihli şifre. Parlamentoda Irak, Musul Meselesi, borçlar, Lozan Antlaşması (Boğazlar Mukavelesi), mandaterlik, Necid gibi Türkiye'yi de ilgilendiren konular hakkında müzakere ve münakaşalar yapılmaktaydı. Bk. *TDA*, 534/36983-148656-38; *TDA*, 534/36983-148656-40.

82 *TDA*, 534/36973-148629-5; *TDA*, 534/36973-148629-4. Hariciye Vekâleti, zabıtnamelerde yer alan ve Paris'te 23 Kasım'da imzalanan mukavelenameye dair bilgi verilmesini istemişti. Bk. *TDA*, 534/36973-148629-1.

83 *TDA*, 534/36983-148656-39. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 20 Mart 1340/1924 tarihli tahrirat ve eki.

84 *TDA*, 541-44107-208842-70. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 13 Mart 1340/1924 tarihli cevabî tahrirat.

85 *TDA*, 534/36983-148656-46. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 20 Mart 1340/1924 tarihli tahrirat.

86 *BOA*, HR.İM., 23/80. Hariciye Vekaletinden İstanbul Murahhaslığına çekilen 5 Nisan 1340/1924 tarihli şifre.

87 *TDA*, 525/38585-155981-8. Miralay Muzaffer Bey tarafından Hariciye Vekaletine çekilen 26 Mart 1340/1924 tarihli şifre.

birkaç gün sonra da heyetle birlikte Hava Kurmay Başkanı Sir Hugh Trenchard'ın yanına gitti. Havacılık Bakanlığı Konseyi, yani Air Council 2 Nisan'da heyet şerefine bir öğle yemeği verdi ve ziyafetin sonunda Havacılık Bakanlığı Müsteşarı tarafından bir nutuk irat olundu. Zikrolunan nutukta, iki ülke ilişkilerinin gelişimi ve geline süreç hakkında önemli ifadeler vardı:

Türk tayyare heyetini burada istikbal ettiğimden dolayı pek ziyade memnunum ve İngiltere'ye tettebbuat için geldiklerinden dolayı da ayrıca iftihar ederiz. Bugün şereflerine içiyorum. Bundan altı sene mukaddem böyle bir nümayışte bulunsaydım kendimi elbette hapiste bulurdum. Hatta ihtimaldir ki sofrada bulunan zevat arasında biri birine kurşun atan da olmuştur, lakin çok şükür ki o günler geçti. Her taraftan Türkiye ile şimdi münasebat-ı dostane tesis etmek arzu olunuyor. Bunun en büyük delili de dün gece kamaradaki müzakeredir. Sulh muahedesinin tasdiki mukarrerdir ve pek az bir zamanda tasdik olunacaktır. Tasdikinden sonra İngiltere ile Türkiye el ele çalışmalıdırlar...⁸⁸

Türk heyeti, netice itibarıyla Londra ve Bristol gibi şehirlerde incelemelerde bulundu.⁸⁹ Yusuf Kemal Bey, tam da bu sırada 12 Nisan tarihli bir şifreyle İngiltere'nin Lozan Barış Antlaşması'nı onayladığını müjdeledi. Ona göre Başbakan'ın parlamentodaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere artık iki hükümet arasında bir faaliyet devresi başlayacaktı. Dahası hem esas hem de Musul Meselesi gibi münferit konularda yeni bilgiler alıp İngiltere'deki gözlemlerini aktarmasının büyük faydası olacaktı. Haberleşme vasıtalarına güven duyulamayacağı gibi kâtiplerden birini göndermek de amacı temin edemezdi. Bu yüzden paskalya tatilinden ve antlaşmanın yürürlüğe girmesi için geçecek zamandan istifadeyle birkaç günlüğüne ülkeye dönüşüne izin verilmesini istedi.⁹⁰

İzin konusu kendisine bildirilen İsmet Paşa, paskalya tatilindeki boşluk sırasında gelmesini uygun buldu.⁹¹ Yusuf Kemal Bey de bakanlıktan verilen izin üzerine dönüş hazırlıklarına başlayacaktı. Ama Dışişleri Bakanlığı vazifesini de yürüten R. MacDonald tatil dolayısıyla seyahatte olup 29 Nisan günü geri dönecekti.⁹² İngiltere'deki belirsiz durumun devamı üzerine görevini sürdüren Yusuf Kemal Bey, bu sırada toplantı halinde olan İngiliz-Rus Konferansı'nı dikkatle takip etti.⁹³

88 *TDA*, 525/38585-155981-2. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 8 Nisan 1340/1924 tarihli tahrirat ve eki.

89 *TDA*, 525/38585-155981-4. Miralay Muzaffer Bey tarafından Hariciye Vekaletine çekilen 11 Nisan 1340/1924 tarihli şifre.

90 *TDA*, 534/36983-148656-44. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 12 Nisan 1340/1924 tarihli şifre.

91 *TDA*, 534/36983-148656-45. Hariciye Vekaletinden Londra Mümessilliğine çekilen 20 Nisan 1340/1924 tarihli cevabî şifre.

92 *TDA*, 534/36983-148656-43. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine çekilen 24 Nisan 1340/1924 tarihli şifre.

93 *TDA*, 534/37145-148335-56. Londra Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine gönderilen 24 Nisan 1340/1924 tarihli rapor. Gizli nitelikli bu malumatın şifre ve postaya güvenilemediğinden bir süre ertelendiğini belirten Yusuf Kemal Bey, mümessillğe buna benzer bilgi getirenlerin taltifinin devamlılık açısından elzem olduğuna dikkat çekti. Bk. *TDA*, 534/37145-148335-57.

Londra Mümessilliği döneminde sosyal girişimlerin içerisinde olan Yusuf Kemal Bey, aynı zamanda malî ve ekonomik meselelerle de ilgilendi.⁹⁴ Yine Anadolu'daki imar ve inşaa çalışmaları dolayısıyla yurt dışından malzeme alımı için araştırma yapması istenilen temsilciliklerden biri Londra Mümessilliği oldu.⁹⁵ Kendisi, Ankara hükümetinin incelemek amacıyla gerekli görüp talep ettiği bilgi, kanun ve düzenlemelerin merkeze iletilmesinde önemli bir görev üstlendi.⁹⁶

Daha önce de geçtiği üzere, Ankara hükümeti, Musul müzakerelerinin başlaması için barış antlaşmasının tasdikini ön koşul olarak ileri sürmüştü. Parlamentodaki onay işleminin ardından iki taraf arasındaki görüşme süreci hızlandı. İngiliz kabinesi zaten Sir Percy Cox'u murahhas tayin etmişti. Harekete geçen İsmet Paşa kabinesi de Türk murahhas heyetini belirledi. TBMM Başkanı Ali Fethi [Okyar] Bey'in başkanlığını yaptığı heyette Diyarbakır Mebusu Feyzi [Pirinçcioğlu] ve Ordu Mebusu Faik [Günday] beyler müşavir olarak yer aldı.⁹⁷

Vazifesinin son günleri konferans atmosferine tesadüf eden Yusuf Kemal Bey, görüşmeler arifesinde İngiliz Dışişleri'ne giderek Musul'un bombardımanı, yerel aşiretlere baskı yapılması, Nesturilerin silahlandırılması ve saldırgan faaliyetlere sevki gibi konularda uzun bir protesto notası verdi. Buna karşılık İngiliz Dışişleri, notaya kestirme bir cevap verilmesini, Nesturiler konusunda ilgileri olmadığından sorumluluk kabul etmeyeceklerini ve olayın geçiştirilmesini yeterli bir savunma olarak gördü.⁹⁸ İngiliz yönetiminin Musul Meselesi'ne yönelik olumsuz tavrını gözlemleyen Yusuf Kemal Bey ise Başbakan R. MacDonald'ı ziyaret etti. Türk milletinin, daha önce yaptığı vadin gerçekleşmesini beklediğini söyledi. Buna mukabil İngiliz Başbakan, "evet, vaktiyle bir söz söylemişim. Fakat *şimdi* kendimi hariciye makinesine kaptırdım. Onun birtakım ananeleri (tradition) var. Ben o sözü yapamıyorum" demekle yetindi.⁹⁹

Aynı günlerde Yusuf Kemal Bey'in görevden ayrılacağı haberleri basında görülmeye başladı.¹⁰⁰ Zira 1924 Anayasası'nın öngördüğü şekilde mebuslukla başka bir resmî görevin aynı kişi üzerinde toplanamaması sebebiyle mebusluğu tercih etti.¹⁰¹ Bir başka deyişle ilk başta geçici olarak izin almakla beraber, değişiklik sonrası istifasını verip Londra Mümessilliğinden ayrıldı.

94 TDA, 534/37660-151533-25; TDA, 539/219.568.213379-108; TDA, 534/37668-151433-120; TDA, 534/37661-151563-3.

95 TDA, 534/37646-151358-146. Hariciye Vekaletinden Londra, Paris, Brüksel, Berlin, Roma mümessillikleriyle Madrid Maslahatgüzarlığı ve İstanbul Murahhaslığına gönderilen 24 Nisan 1340/1924 tarihli tahrirat.

96 TDA, 534/37660-151531-65; TDA, 508-43953-212099-20; TDA, 534/37660-151531-67.

97 BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 9-23-12. 26 Nisan 1340/1924 tarihli kararname.

98 Mim Kemâl Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 233.

99 Yusuf Kemal Tengirşen[n]k, *Vatan Hizmetinde*, s. 289; Ayhan Aydın, *Musul Meselesi 1900-1926*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 66.

100 "Yusuf Kemal Bey", *Vatan*, S. 384, 4 Mayıs 1340/1924, s. 1; "Yusuf Kemal Bey", *İkdam*, S. 9731, 4 Mayıs 1340/1924, s. 1; "Yusuf Resigns", *Westminster Gazette*, 5 Mayıs 1924, s. 1; "Sefir Mebuslarımız", *Hakimiyet-i Milliye*, S. 1116, 11 Mayıs 1340/1924, s. 1.

101 Edip Semih Yalçın, "Yusuf Kemal Tengirşen (1878-1969)", *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler – Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70. Yıl Armağanı*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 114.

Yusuf Kemal Bey'in mümessillikten çekileceği haberleri üzerine *Times* gazetesinin bir muhabiri kendisiyle görüşme talep etti.¹⁰² O, ünlü İngiliz gazetesine şu şekilde bir açıklamada bulundu:

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu nokta-i nazarından vaziyet basittir. Kendim Sinop mebusuyum. Londra'ya sefir tayin edildiğim zaman Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda buna cevaz vardı.

Fakat Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yeni kabul olunan bir maddede bir mebusun sefir olmasına müsaade yoktur. Binaenaleyh Londra'da sefir kalmak yahut mebusluğa veda [mebusluğu muhafaza] etmek sıklıklarından birinin ihtiyarı lazım gelmiştir. Ben Fethi Bey'e Sinop mebusluğunun mahfuz kalmasını yazdım ve diğer taraftan hükümetten vaziyeti görüşmek üzere avdet etmeliğime müsaade edilmesini sordum. Fakat henüz cevap alamadım. Londra'yı terk etmek istemiyorum. Buradaki resmî ve gayiresmî münasebattan kendimi tamamıyla bahtiyar addederim.¹⁰³

Netice itibarıyla Yusuf Kemal Bey mayıs ayı ortalarına kadar vazifesine devam etti.¹⁰⁴ 21 Mayıs sabahı Şark Ekspresi treniyle İstanbul'a ulaştığında ailesi ve dostları tarafından Sirkeci İstasyonu'nda karşılandı. Bu kişiler arasında Denizli Mebusu Mazhar Müfid [Kansu] ve Seyr-i Sefain Umum Müdürü Sadullah beyler de vardı.¹⁰⁵ Kendisini karşılayanlar arasında yer alan gazetecilere verdiği beyanatta, merkezin bildirimine üzerine mebusluğu tercih ettiği için geldiğini ve Londra'ya kimin atanacağını bilmediğini söyledi. Musul Meselesi hakkında neticeden ümitli olduğunu beyan etti. İngilizlerle siyasî ilişkilerin nasıl olduğu sorusuna gayet iyi diye cevap verdi. İki taraf arasında daha önce halledilmiş müzakere ve itilafname mevcut olup olmadığına "sormak istediğiniz şeyi anlıyorum. Fakat malumatım yok" ifadesini kullandı. R. Lindsay'ın İngiltere'ye gidişinin özel bir nedeni olabileceğini söyledikten sonra Hamdi Bey'in başkanlığı altında Londra'da bulunan bahriye heyetinin vapur alımıyla meşgul olduğunu, Seyr-i Sefain Müdürü ile görüşüp bazı açıklamalarda bulunacağını kaydetti.¹⁰⁶

Yusuf Kemal Bey İngiltere'den ayrılırken tanınmış bir diplomat olan Müsteşar Yusuf Hikmet [Bayur] Bey'i vekil olarak bırakmıştı. Yusuf Hikmet Bey, bundan sonra bir süre *Londra Mümessilliği Maslahatgüzarı* unvanıyla vazife gördü.¹⁰⁷ Bu sırada Lozan Antlaşması Kral tarafından da onaylandı. Ağustos ayı sonlarına gelindiğinde ise Ziraat Vekili ve Aydın Mebusu olan Zekai [Apaydın] Bey boş durumda bulunan Londra Ortaelçiliği'ne büyükelçi unvanını haiz olarak tayin edildi.¹⁰⁸ Böylece Londra'daki Türk temsilciliği mümessillikten elçilik seviyesine getirilmiş oldu.

102 "Londra Mümessilimiz", *İkdam*, S. 9736, 11 Mayıs 1340/1924, s. 1.

103 "Yusuf Kemal Bey", *Tevhid-i Efkâr*, S. 1034-4062, 11 Mayıs 1340/1924, s. 3.

104 *TDA*, 534/37668-151433-107; *TDA*, 534/37145-148335-55; *TDA*, 534/36983-148656-42.

105 "Londra Mümessilimiz Geldi", *Cumhuriyet*, S. 16, 22 Mayıs 1340/1924, s. 2.

106 "Yusuf Kemal Bey Dün Geldi", *İkdam*, S. 9747, 22 Mayıs 1340/1924, s. 2; "Yusuf Kemal Bey Dün Sabah Şehrimize Gelmiştir", *Tanin*, S. 578, 22 Mayıs 1340/1924, s. 1.

107 *TDA*, 534/37631-151271-49; *TDA*, 534/37145-148335-43; *CA*, 01012275-4/6. B. N. Şimşir, Yusuf Kemal Bey'in ardından Dr. Rıza Nur ile Dr. Adnan Adıvar beylerin mümessillğe atamaları yapıldıysa da göreve başlamadıklarını ifade etmektedir. Bk. Bilâl N. Şimşir, *İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 325.

108 *BCA*, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 10-41-12. 30 Ağustos 1340/1924 tarihli kararname.

Sonuç

Millî Mücadele döneminin en önemli siyasî figürlerinden birisi olan Yusuf Kemal Bey, 1923 yılı kasım ayı ortalarında atanmış olduğu Londra Mümessilliğinde dört aydan fazla bir süre bilfiil görev yaptı. Aslen diplomat olmamakla beraber devletlerarası ilişkiler, hukuk ve diplomasi konularında engin bir birikim ve tecrübeye sahipti. Bu yüzden İngiliz siyasî çevreleri ve kamuoyunda tanınan bir isimdi. Zaten göreve atanması da memnuniyetle karşılandı. Bu arada yeni tesis edilen mümessillik için önemiyle orantılı olarak etkili ve tecrübeli bir diplomatik heyet oluşturuldu.

Ele alınan dönemde Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler pek de iyi değildi. Daha Londra'ya geldiği ilk gün bir protokol kriziyle karşılaşan Yusuf Kemal Bey, uzun süredir kesilmiş durumdaki siyasî ve diplomatik ilişkilerin yeniden geliştirilmesi yolunda çalışmalar yaptı. Lozan Antlaşması'nın İngiltere tarafından onaylanmasının ertelenmesi bu konudaki en önemli engeldi. Sürecin ilerlemesi için faaliyet gösteren Yusuf Kemal Bey, aynı zamanda Musul Meselesi konusunda aktif bir siyaset izledi. Aslında İngiltere'de 1923 yılı sonlarında yapılan seçimler sonucunda hükûmet değişikliğine gidilmesi ve İşçi Partisi iktidarının kurulması Türkiye'de olumlu bir biçimde değerlendirilmişti. Bu durum iki taraf arasındaki ilişkiler ve özellikle de Musul Meselesi'nin Türkiye lehine çözümlenmesi konusunda bir beklenti doğurmuştu. Ancak Musul müzakerelerinin başlamasıyla birlikte muhatabının bakış açısında pek de değişiklik olmadığı anlaşıldı.

Yusuf Kemal Bey, iki devlet arasında ortaya çıkan siyasi sorunların çözümlenmesi konusunda gayret sarf ettiği gibi sosyal ve kültürel etkinliklerin içerisinde de oldu. Mesela İngiltere'de yaşayan Türk vatandaşı Ermenilerden oluşan bir heyeti mümessillik binasında kabul ederek birlik mesajı verdi. Oxford'da yaptığı bir konuşmada eski ve yeni Türkiye arasındaki farklılıkları ön plana çıkararak bir anlamda yeni Cumhuriyet yönetiminin tanıtımını yaptı. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee ile bizzat görüşüp Türkiye'de çalışması için teklifte bulundu. Aynı zamanda idarî, malî ve ekonomik meselelerle meşgul oldu. Sonuçta Yusuf Kemal Bey, 1924 Anayasası gereği mebusluğu tercih ederek mayıs ayı ortalarında görevinden ayrıldı. Kendisinden sonra bir süre vekaletle yönetilen Londra Mümessilliği, ağustos ayında elçilik seviyesine getirildi. Fakat büyükelçilik seviyesine yükseltilmek için bir süre daha gerekecekti.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi) Hal Tercümelere (HT.)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.)

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Newcastle Daily Chronicle

Sheffield Daily Telegraph

Tanin

Tevhid-i Efkâr

The Daily Herald

The Daily News

The Oxford Chronicle and Reading Gazette

The Western Daily Press

Vakit

Vatan

Westminster Gazette

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akdağ, Ömer, “Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/40, (1998), s. 115-132.

Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C. II, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Aydın, Ayhan, *Musul Meselesi 1900-1926*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1995.

Boyar, Ebru, “Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)”, *Belleten*, LXXVIII/283, (Aralık 2014), s. 1157-1194.

Erdem, Ufuk, “İngiltere’nin Yeni Başkent Ankara’yı Kabullemeye (emeye) işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, VI/5, (2017), s. 2193-2227.

Graves, Philip, *İngilizler ve Türkler – Osmanlı’dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, trc. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.

İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), C. V, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

İngiliz Yıllık Raporları’nda Türkiye (1924), der. Ali Satan, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013.

Kaymaz, İhsan Ş., *Musul Sorunu – Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

- Kurnaz Şahin, Feyza, “Lozan Antlaşması Sonrasında Türk-İngiliz İlişkilerinde Çatışmanın Devamına Bir Örnek: Haydarpaşa İngiliz Mezarlığının Tahribi Meselesi”, *Selçuk Türkiyat*, 57, (Nisan 2023), s. 133-160.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- Öke, Mim Kemâl, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Özlü, Hüsnü, “Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey’in Millî Mücadele Döneminde Avrupa Eksenli Dış Politika Çalışmaları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, VI/10, (2020), s. 141-167.
- Sonyel, Salâhi R., *Atatürk – The Founder Of Modern Turkey*, Publications Of Turkish Historical Society, Ankara 1989.
- Şimşir, Bilâl N., *Atatürk ve Cumhuriyet*, İleri Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, Bilâl N., *İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.
- Tengirşe[n]k, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul 1967.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl – Cumhuriyetin İlk On Yılı Ve Balkan Paktı (1923-1934)*, haz. Şükran Güneş – Ali Hikmet Alp, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, [Ankara 1974].
- Uyar, Elif, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007.
- Yalçın, Edip Semih, “Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)”, *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler – Cumhuriyet’in Kuruluşununun 70. Yıl Armağanı*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 103-117.

TURKISH-ENGLISH RELATIONS IN THE FRAMEWORK OF YUSUF KEMAL BEY'S THE LONDON REPRESENTATION

Aydın ÇAKMAK*

Turkish-British relations, which have a long history, faced major problems in the first quarter of the 20th century. Especially after the defeat of the Ottoman Empire in the First World War, relations came to a breaking point. The occupation of the Ottoman lands by the Entente Powers led by Britain caused a great outrage in the Turkish public opinion. At the same time, Britain was the leader of the activities aimed at preventing the Anatolian movement during the National Struggle. It was the most important state with which the Ismet Pasha delegation fought at the Lausanne Conference. In this respect, the state of war and the breakdown of diplomatic relations between Britain and the Ottoman Empire and then Turkey continued for more than nine years. Turkish-British relations normalized only after the signing of the Treaty of Lausanne.

At the end of 1922, the Ankara government had established an institution under the responsibility of Doctor Adnan Bey with the title of Delegation in Istanbul of the Ministry of Foreign Affairs. The said institution was in charge of conducting the transactions of the extraordinary commissioners, foreign ambassadors and representatives in Istanbul, including the British representation, with the Ministry of Foreign Affairs. However, after the Treaty of Lausanne, it was deemed necessary to send a representative to the other parties to ensure direct relations. In mid-November 1923, it was decided to open an office representation in England. This was an important step towards the establishment of bilateral relations. An effective and experienced delegation was organized for the mission, which was named as the Representation to London of the Republic of Türkiye. Yusuf Kemal Bey, one of the most important political figures of the National Struggle period, was deemed suitable for the leadership of the mission. Yusuf Kemal Bey, who undertook the duties of both parliamentarian and representative at the same time, had served as the Minister of Foreign Affairs for a long time, although he was not originally a diplomat. He had knowledge and experience in interstate relations, law and diplomacy. Therefore, his appointment was welcomed by Britain. At the same time, the London cabinet also appointed a representative to Turkey.

---

* Lecturer, Dr., Istanbul University Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Istanbul / Turkey, aydin.cakmak@istanbul.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2413-7760

During the period when Yusuf Kemal Bey, who was assigned to protect Turkey's rights and interests before the England, was appointed as the representative, relations between the two countries were not very good. There were various issues of disagreement such as the ratification of the Treaty of Lausanne, the Mosul Question, the status of diplomatic representation, problems with foreign companies operating in Turkey and the release of First World War prisoners. Moreover, it was understood that the British side, which was going through an active process in domestic politics, was thinking of maintaining its old point of view. In this environment, it was of great importance to maintain stable and regular relations.

Yusuf Kemal Bey, who encountered protocol problem on the first day of his arrival in London, made efforts to improve political relations. In this context, he held official meetings with statesmen and bureaucrats such as Lord Curzon, Ramsay MacDonald and Ronald Lindsay. He carried out activities on the disputes that arose between the two countries. He was intensely interested in issues such as the entry into force of the Treaty of Lausanne and the Mosul Question. He protested the activities carried out by Britain in Mosul in violation of the treaty with notes. In addition, he carried out social and cultural activities and was interested in administrative, financial and economic issues. He was busy with the activities of the Turkish delegations travelling to England to make various investigations. He followed the issues concerning Turkey in terms of international relations. Yusuf Kemal Bey, who was appointed as a representative but acted as a diplomatic representative, tried to represent Turkey in the best possible way before England. After less than a year however, in accordance with the 1924 Constitution, he left his post as the London Representation in mid-May, preferring to become a parliamentarian. Afterwards, the representation was managed by deputy for a while and in August it was raised to the level of embassy.

In this study, we discuss the development process of Turkish-British relations within the framework of the events that took place during the representation period of Yusuf Kemal Bey, who was appointed as the first official representative of Turkey to England. The subject was analyzed with the document analysis method, one of the qualitative research methods. Although the main material of the study is the Turkish Diplomatic Archives, other related archives, periodicals and copyrighted works are utilized as well.